

werden borden gedragen met het opschrift: 'Werk en brood voor allen', 'Wij eisen geen aalmoes maar werk', 'Ons uiterlijk is ruw, ons hart eerlijk', 'Een kind geniet 4000 gulden per dag en het volk verrekt van honger.'¹

De onrust gaf de stoot tot oprichting van het Amsterdamse bureau van statistiek. De eerste uit de reeks van zijn *Statistische Mededelingen* bracht ook de eerste betrouwbare gegevens omtrent de duur van de werkloosheid, overigens alleen van diegenen welke zich voor de werkverschaffing aangemeld hadden: van hen was ongeveer een zesde langer dan een half jaar werkloos.² Van omvang of duur der werkloosheid in het land als geheel had de regering ook in later jaren geen denkbeeld. Zij beschouwde de werklozen als armen. 'Voor vele gemeenten', zo heette het in 1902, 'is zorg voor werklozen en armenzorg één en de ongelukkigen die daartoe hun toevlucht moeten nemen, weten wat dit zeggen wil.'³ Zes jaar later wees de minister van binnenlandse zaken (dezelfde mr. Heemskerk die in 1921 bij Aalberse's betoog er het zwijgen toe deed) staatszorg voor werklozen wederom af. Wel kon er 'een noodtoestand ook in ons land ontstaan die de regering noodzaakt te zorgen dat er een uitdeling gebeurt, maar hoe minder, hoe voorzichtiger en hoe later, des te beter. Hoe meer men aan de particuliere liefdadigheid en belangstelling over kan laten, hoe beter. Indien ik op het ogenblik enige toezegging deed, zou het gevolg daarvan eenvoudig dit zijn dat de bron van de particuliere liefdadigheid gestopt werd. Die verantwoording wens ik niet op mij te laden.'⁴

De arbeiders waren zichzelf gaan helpen. Tal van vakverenigingen hadden werklozenkassen opgericht; de leden stortten er bijdragen in; werden zij werkloos, dan kregen zij, meest na een korte wachttijd, een uitkering – tot een bepaalde maximumperiode verstreken was en zij, zoals dat heette, 'uitgetrokken' waren. Het uitbreken van de eerste wereldoorlog nu, legde delen van het bedrijfsleven stil; de werklozenkassen zouden het niet lang kunnen bolwerken. De energieke minister van landbouw, nijverheid en handel, mr. M. W. F. Treub, die toen nog als vrijzinnig-democraat tot de radicale richting van het liberalisme behoorde, greep in. Hij bepaalde dat in de werklozenkassen één vierde van het vermogen naar de stand van 1 augustus 1914 behouden moest blijven; was die grens bereikt, dan zouden rijk en gemeente elk voor de helft voor de noodzakelijke aanvulling zorgen. Met de uitbetaling bleven de vakbonden belast. De georganiseerden kregen dus een betere, althans minder slechte, positie dan de ongeorganiseerden. Hetzelfde effect hadden de tegen het einde van de oorlog ingevoerde, en in de

¹ A.v., p. 79. Met 'het kind' werd de toen dertienjarige Koningin Wilhelmina bedoeld. ² A.v., p. 84–85. ³ A.v., p. 145–46. ⁴ Staten-Generaal, Tweede Kamer: *Handelingen 1908–1909*, p. 89.